

**СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРИВЛАСНЕННЯМ,
РОЗТРАТОЮ АБО ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ
НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ШЛЯХОМ
ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**

**THE METHOD OF COMMITTING CRIMES RELATED
TO THE APPROPRIATION, MISAPPROPRIATION OR GAINING
POSSESSION BY MALPRACTICE ASSETS OF OIL AND GAS COMPANIES**

Огерук І.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

У статті розглянуто способи вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем. Визначено, що спосіб вчинення таких злочинів обумовлюється об'єктивними й суб'єктивними факторами та включає в себе дії посадових і матеріально-відповідальних осіб нафтогазовидобувного підприємства до, у момент та після вчинення злочину. Наведено класифікацію вказаних способів вчинення злочину з поділом за посадовим рівнем осіб, причетних до вчинення злочинних дій, та місцем вчинення злочину.

Ключові слова: способ вчинення злочину, привласнення, розтата, зловживання службовим становищем, нафтогазовидобувна галузь, паливно-енергетичний комплекс.

В статье рассмотрены способы совершения преступлений, связанных с присвоением, растратой или завладением имуществом нефтегазодобывающих предприятий путем злоупотребления служебным положением. Определено, что способ совершения таких преступлений обусловливается объективными и субъективными факторами и включает в себя действия должностных и материально-ответственных лиц нефтегазодобывающего предприятия до, в момент и после совершения преступления. Приведена классификация указанных способов совершения преступления с разделением по должностным уровням лиц, причастных к совершению преступных действий, и месту совершения преступления.

Ключевые слова: способ совершения преступления, присвоение, растрата, злоупотребление служебным положением, нефтегазодобывающая отрасль, топливно-энергетический комплекс.

The article deals with defining the ways of committing crimes related to the appropriation, misappropriation or gaining possessions of oil and gas companies by malpractice. It is defined, that the way of committing such crimes is determined by objective and subjective factors, and includes the actions of the officials and materially responsible people of oil and gas companies before, during and after committing the crime. The classification of the methods of committing the crime is given, with the division of the official level of people, involved in the committing of criminal acts, and the place of the crime.

Key words: method of committing the crime, appropriation, misappropriation, malpractice, oil and gas industry, fuel and energy complex.

Постановка проблеми. Протидія злочинності в нафтогазовидобувній галузі є одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України. Згідно зі статистикою із січня по листопад 2014 року Україна видобула 18 426 млн м³ газу та імпортувала 17 951 млн м³ газу [2]. Водночас розвідана ресурсна база природного газу в Україні складає 4 292 млрд м³ газу [8]. Виходом із ситуації є нарощування власного видобутку вуглеводнів. За таких умов вчинення корисливих злочинів на підприємствах та об'єктах нафтогазовидобувної галузі є неприпустимим. Розуміння закономірностей способів вчинення зазначених злочинів допоможе визначити конкретні рекомендації щодо розслідування таких злочинних дій, а також засоби, прийоми й методи виявлення, дослідження та використання доказів у ході розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з аналізом способів вчинення злочинів, досліджували А.І. Бастрикін, В.П. Бахін, Р.С.

Белкін, В.К. Гавло, О.Г. Гельманов, І.В. Гора, М.В. Даньшин, С.М. Зав'ялов, Г.Г. Зуйков, Н.В. Кручиніна, А.М. Кустов, В.П. Лавров, В.О. Овечкін, В.В. Трухачов, М.В. Салтевський, А.В. Ханько, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков та інші.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на велику кількість наукових праць і досліджень обраної тематики та наукових підходів до визначення й класифікації способів вчинення злочину, все ж таки тематика способів вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем залишається недослідженою.

Виклад основного матеріалу. Фактично всі вчені-криміналісти називають спосіб вчинення злочину центральним, домінуючим елементом криміналістичної характеристики більшості злочинів, оскільки, впливаючи на зміст інших елементів криміналістичної характеристики, він утворює взаємозв'язки з кожним із них.

В.П. Бахін зазначає, що спосіб вчинення злочину – це вираження та відображення образу дії злочинця під час вчинення ним протиправних дій. При цьому він завжди був і залишається визначаючим ядром діяльності з розкриття та розслідування злочинів [1, с. 197]. В.Ю. Шепітько під способом вчинення злочину розуміє спосіб дії злочинця, який виражається в певній взаємозалежності системі операцій і прийомів підготування, вчинення та приховання злочину [6, с. 208]. І.В. Гора вважає, що спосіб вчинення злочину – це спосіб дій із готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі дані про виконавця й застосовані ним засоби та можливості їх застосування в розкритті й розслідуванні злочинів [3, с. 38].

Оскільки спосіб вчинення злочину, як і будь-яка система, формується та функціонує під впливом певних факторів, закономірностей, то він не обирається злочинцем мимовільно. Такий вибір визначається більш-менш правильним пізнанням об'єктивних і суб'єктивних чинників, під впливом або з урахуванням яких спосіб вчинення злочину складається й застосовується злочинцем [4, с. 281].

Отже, спосіб вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем – це обумовлена об'єктивними та суб'єктивними факторами поведінка посадової чи матеріально-відповідальної особи нафтогазовидобувного підприємства до, у момент і після вчинення злочину, яка спрямована на досягнення корисливого злочинного результату.

Пояснання на майно підприємств нафтогазовидобувної галузі, що здійснюються шляхом привласнення, розтрати та заволодіння, пов'язане із зловживанням службовим становищем, на нашу думку, можна умовно розділити на види, кожен із яких відрізняється за місцем вчинення, а також за посадовим рівнем зловмисників: способи посягання на майно, що вчиняються відповідальними особами зі складів; способи посягання на майно, що вчиняються з місць видобування чи транспортування корисних копалин особами, яким ввірено майно; способи посягання на майно, що вчиняються безпосередньо керівництвом нафтогазовидобувних підприємств.

Перша група способів посягання на майно, що належать нафтогазовидобувному підприємству, вчиняється матеріально-відповідальними особами, які здійснюють прийом і видачу матеріальних цінностей у місцях їх зберігання. Під час такого посягання використовуються два типові способи вчинення злочинних дій: спосіб, який передбачає створення необлікованих лишків матеріальних цінностей із подальшим незаконним заволодінням ними, та спосіб, який ґрунтуються на незаконному списанні матеріальних цінностей.

За використання першого способу матеріально-відповідальні особи під час відпуски матеріальних цінностей зі складських приміщень умисно занижують фактично видану кількість товарів, запасних частин, ПММ тощо, отримуючи таким чином

лишки, які ніде не обліковуються. Далі існує два шляхи: лишки накопичуються на складі й викрадаються час від часу за накопичення достатньо великої кількості або розкрадаються невеликими партіями без накопичення. Обрання шляху посягання прямо залежить від цінності створених лишків і труднощів, пов'язаних із їх вивозом за межі підприємства.

Другий спосіб використовується у випадках, коли матеріально-відповідальні особи має номінальні законні підстави для списання тих чи інших матеріальних цінностей. Насправді майно, яке готовиться до списання, ще може бути використаним у діяльності нафтогазовидобувного підприємства. Проте, незважаючи на те, списання цінностей відбувається. У подальшому майно, отримане в такий спосіб, або реалізовується, або використовується зловмисниками для своїх потреб.

Спосіб посягання на матеріальні цінності нафтогазовидобувних підприємств, що вчиняються з місць видобування корисних копалин, полягає в тому, що для виконання робіт бригаді віддається певна кількість матеріальних цінностей: будівельних матеріалів, запасних частин, іншого майна залежно від виду робіт. Усі матеріали на цілком законних підставах виділяються нафтогазовидобувним підприємством. Після виїзду на місце керівник робіт по-новому оцінює необхідність використання виділеного майна й визначає, що дійсно необхідно зробити, а які роботи або не будуть виконуватися, або будуть виконуватися не в повному обсязі. Таким чином, після проведення робіт шляхом невикористання всіх виділених матеріалів утворюються лишки матеріальних цінностей, які ніде не обліковуються. Інколи матеріали навіть не потрапляють на місце використання, а за вказівкою керівника проведення робіт спрямовуються в інше місце, де реалізовуються або привласнюються. Члени бригади, що проводила роботи, отримують за мовчання або необліковану грошову премію від керівника робіт, або частину розкрадених матеріальних цінностей. Після цього складається відповідний акт виконання робіт із калькуляцією всіх виділених матеріальних цінностей, як використаних, так і невикористаних, та складаються інші підтверджені документи. Згідно із цими документами виділені матеріали списуються як такі, що були використані під час проведення робіт. Отримані таким чином матеріальні цінності або реалізовуються, або використовуються злочинцями у власних цілях.

Способи посягання на майно, що вчиняються керівниками нафтогазовидобувних підприємств, здійснюються як за вищеописаними схемами, так і за зовсім від них відмінними. Ці способи можна умовно розділити на такі: спосіб посягання на матеріальні цінності шляхом створення необлікованих лишків; спосіб посягання на матеріальні цінності, що передбачає їх відчуження без законних підстав або за заниженими цінами.

Під час застосування способу, який передбачає накопичення на нафтогазовидобувному підприємстві необлікованих лишків керівниками використовуються такі можливості: безпідставне списання

матеріальних цінностей та завищення фактичної кількості використаних підприємством товарно-матеріальних цінностей.

Безпідставне списання товарно-матеріальних цінностей мотивується досить широким спектром причин: непридатністю до використання внаслідок експлуатації чи зберігання, втратою внаслідок аварій, використанням для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо. Оскільки акти на списання матеріальних цінностей складаються комісійно, керівник, який вчиняє посягання, підбирає членів таких комісій та або залучає їх до злочинної діяльності, або діє шляхом шантажу чи підкупу.

Завищення фактичної кількості використаних матеріальних цінностей вимагає від керівника, який займається розкраданнями, залучення до своєї злочинної діяльності представника бухгалтерії підприємства, а також деяких виконавців нижчої ієрархії. Представник бухгалтерії необхідний для здійснення фальсифікацій під час ведення бухгалтерського обліку, інші працівники – для складення фіктивних підтверджуючих документів (актів обстежень, актів виконаних робіт, актів на списання тощо). Сам спосіб вчинення полягає в тому, що під час виконання будь-яких робіт, на які виділяються матеріали, що цікавлять зловмисників, фактично відпускається одна кількість матеріальних цінностей, а за документами проходить інша. Після проведення робіт складаються відповідні підтверджуючі документи, усе виділене майно списується як таке, що використане, а різниця між фактичною й документальною кількістю викрадається злочинцями. Варто зазначити, що також існує практика фіктивного виконання надуманих робіт: на підприємстві за вказівкою керівника проводиться обстеження тих чи інших об'єктів, після чого робиться висновок про необхідність їх ремонту чи відновлення. Насправді ж такої необхідності не існує, проте таким чином злочинці мотивують списання на виконання вказаних робіт матеріальних цінностей.

Спосіб посягання на матеріальні цінності, що передбачає їх відчуження без законних підстав або за заниженими цінами, полягає в тому, що нафтогазовидобувне підприємство укладає договір купівлі-продажу того чи іншого майна, що йому належить. Це може бути техніка, обладнання, споруди тощо. Покупцем може виступати як юридична, так і фізична особа. Після отримання купленого майна покупець перераховує на рахунок підприємства обумовлену суму. Хоча зовні це виглядає цілком законно, проте майно реалізовується із численними порушеннями. Існують такі шляхи, якими при цьому користуються злочинці: реалізація товарно-матеріальних цінностей без відповідних законних підстав і реалізація товарно-матеріальних цінностей із значним заниженням їхньої вартості.

Розглянемо перший шлях. Треба зазначити, що не все майно, на яке існує попит, завжди виставляється на продаж. Керівник нафтогазовидобувного підприємства є управлінцем високого рівня, який згідно зі своїми посадовими обов'язками може повністю

вирішувати виробничі питання, пов'язані з повсякденною діяльністю, проте рішення про відчуження активів у його компетенцію, як правило, не входить. Для продажу необхідно мати дозвіл засновників або власників підприємства. Відповідно, ця вимога порушується. Покупець, якому необхідне те чи інше приміщення, техніка чи інші матеріальні цінності, що належить нафтогазовидобувному підприємству, укладає з керівником такого підприємства негласну угоду. Згідно з такою угодою необхідне майно буде йому продане, а керівник підприємства взамін отримує певну винагороду. Таким чином, порушуючи вимоги щодо законності відчуження майна, керівник нафтогазовидобувного підприємства фактично розтрачує матеріальні цінності вказаного підприємства, отримуючи від цього чималий зиск.

Використання другого шляху також гарантує злочинцям чималі злочинні прибути. Варто зазначити, що останнім часом з'явилася тенденція, згідно з якою керівники нафтогазовидобувних підприємств створюють приватні структури або засновують акціонерні товариства, які згідно з установчими документами здійснюють свою діяльність у сферах, пов'язаних із нафтогазовидобувною галуззю. Звичайно, самі керівники не фігурують в установчих документах, усе оформленяється на підставних осіб, якими виступають близькі родичі, знайомі тощо. Проте, щоб проводити успішну та прибуткову роботу, таким новоутвореним суб'єктам господарювання необхідно мати відповідну техніку, обладнання, приміщення тощо. Усе це допомагає придбати тіньовий засновник. У таких випадках матеріальні цінності реалізовуються за дуже низькими цінами. Зловмисники роблять все, щоб занизити вартість майна, яке продається: техніку й обладнання реалізовують за ціною металолому як такі, що підлягають списанню внаслідок тривалої експлуатації, приміщення – як такі, що перебувають в аварійному стані та потребують негайного зносу або ремонту, виробничі потужності – як такі, що вийшли з ладу внаслідок тривалої експлуатації й підлягають розукомплектуванню та ліквідації. При цьому всі реалізовані товарно-матеріальні цінності перебувають у справному стані та служать своїм новим господарям ще протягом тривалого часу. Фактично, як і в попередньому випадку, здійснюється розтрата майна нафтогазовидобувного підприємства.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що спосіб вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заводінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем обумовлюється об'єктивними й суб'єктивними факторами та включає в себе дії посадових і матеріально-відповідальних осіб нафтогазовидобувного підприємства до, у момент і після вчинення злочину. Зазначені посягання на майно можна умовно розділити на види, кожен із яких відрізняється за місцем вчинення, а також за посадовим рівнем зловмисників: способи посягання на майно, що вчиняються відповідальними особами зі складів; способи посягання на майно, що вчиняються з місць видобування чи транспортування корисних копа-

лин особами, яким ввірено майно; способи посягання на майно, що вчиняються безпосередньо керівництвом нафтогазовидобувних підприємств. Кожен спосіб із вказаних груп вирізняється своїм часом і місцем вчинення,

особами, причетними до злочинних дій, специфічними злочинними схемами дій зловмисників, характерними засобами, що використовуються злочинцями, способами маскування злочинних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахин В.П. Криміналистика. Проблемы и мнения (1962–2002 гг.) / В.П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.
2. Видобуток вуглеводнів / Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/DE6A9911E7ED5332C22570DD0032517F?OpenDocument&Expand=4>.
3. Гора І.В. Поняття спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І.В. Гора // Закон и жизнь. – Кишинев, 2012. – № 9. – С. 35–38.
4. Салтевський М.В. Криміналістика : [підручник] : у 2 ч. / М.В. Салтевський. – Х. : Консум, 2001– . – Ч. 2. – 2001. – 528 с.
5. Статистична інформація за січень-листопад 2014 р. / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=244995920&cat_id=35081.
6. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [курс лекцій] / В.Ю. Шепітько. – Х. : Одиссей, 2003. – 314 с.

УДК 342.12

ТАКТИКА ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДЗРЮВАНИХ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРАДІЖКИ

TACTICS QUESTIONING JUVENILE SUSPECTS WHO COMMITTED THEFT

Рудницька Ю.В.,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

Розглянуто процесуальні аспекти організації допиту неповнолітніх підозрюваних, а також проаналізовано застосування тактичних прийомів залежно від ситуації, яка склалася під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: неповнолітній підозрюваний, допит, тактичний прийом, психологічний контакт, ситуація.

Рассмотрены процессуальные аспекты организации допроса несовершеннолетних подозреваемых, а также проанализировано применение тактических приемов в зависимости от ситуации, которая сложилась во время проведения данного следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: несовершеннолетний подозреваемый, допрос, тактический прием, психологический контакт, ситуация.

The judicial aspects of organization of interrogation of minor suspected are considered in the article, and also application of tactical receptions is analysed depending on a situation which was folded during the lead through of this investigation (search) action.

Key words: minor suspected, interrogation, tactical reception, psychological contact, situation.

Постановка проблеми. Слідчі (розшукові) дії функціонують у межах узгодженої цілісної системи, що направлена на збір, дослідження, оцінку використання доказів і характеризується певним ступенем єдності в кримінально-процесуальному, морально-етичному, психологічному та організаційно-тактичному аспектах. У свою чергу центральне місце на початковому етапі розслідування крадіжок, вчинених неповнолітніми, займає допит підозрюваного. Указана слідча (розшукова) дія є найбільш поширеним способом одержання інформації про подію, що трапилася.

Мета статті – визначення організаційно-тактичних особливостей допиту неповнолітніх підозрюваних під час розслідування крадіжок.

Стан дослідження проблеми. Вагомий внесок у розвиток допиту зробили такі відомі вчені, як Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.С. Кузь-

мічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, М.В. Салтевський та інші.

Виклад основного матеріалу. Допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в справі [1, с. 252].

Процесуальний порядок її проведення регламентований ст. ст. 224–226, 232 та іншими статтями Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2].

Для досягнення цілей допиту необхідно правильно обрати тактику його проведення, що зводиться до використання певних тактических прийомів, які сприяють одержанню більш докладної й повної інформації.